

УДК 72/03 (045)

Авдєєва М.С.¹, к. арх., доцент
avdmarina51@gmail.com,
orcid.org/0000-0002-3622-9355

Національний авіаційний університет, м.Київ, Україна

СИНТЕЗ МИСТЕЦТВ В АРХІТЕКТУРІ УКРАЇНИ

У статті розглянуто синтез мистецтв в архітектурі України в історичному розвитку архітектурного середовища, його властивостей, спираючись на художні, монументальні традиції історичних стилів минулих епох на прикладах об'єктів архітектури. Обґрунтована доцільність узагальнення особливостей історичних стилів на території України з метою популяризації культурної спадщини на базі вивчення синтезу мистецтв.

Ключові слова : архітектура, стиль, синтез мистецтв, скульптура, живопис, декоративно-прикладне мистецтво, інтер'єр, екстер'єр, архітектурне середовище.

Постановка проблеми. Образність, художня виразність є постійним предметом дослідження архітектурної науки в Україні. Прояви синтезу мистецтв в архітектурному середовищі вивчаються багатьма фахівцями теоретиками [1–8].

Треба зауважити, що в статті розглядається зміна стилістики архітектури з урахуванням синтезу мистецтв послідовно у певні історичні періоди. Синтез мистецтв можна розглядати як постійну взаємодію архітектури й художніх видів мистецтва, у той же час твори монументального мистецтва сприяють розкриттю архітектурного образу, посилюють виразність архітектурного середовища. Характерною рисою української архітектури є розуміння художньої виразності, в основі якої стає синтез архітектурних, декоративно-прикладних, монументальних видів мистецтва. Пошук шляхів формування простору для проживання людини, його образності проходив протягом всієї історії нашої країни та проявлявся у різній стилістиці. Розгляду в статті підлягають історичні етапи та стилі - вже починаючи з часів пізнього палеоліту, трипільської

¹ © Авдєєва М.С.

культури або античних пам'яток Північного Причорномор'я, становлення Київської Русі, українського бароко, класицизму, а також модерну.

Мета статті. Виявлення особливостей синтезу мистецтв на прикладах історичних стилів в Україні для популяризації культурної спадщини.

Аналіз попередніх досліджень. Дослідження з виявлення особливостей прояву синтезу мистецтв в архітектурі України представлені в роботах багатьох вітчизняних науковців: Асєєва Ю.С., Вечерського, В.В., Зіміної С.Б., Кілессо С.К., Кузнецової І.О., Тимофійенка В.І., Чернявського В. Г., Чегусової З.А., Чепелика В.В. [1], [4], [5], [6], [7], [8]. Багато наукових праць орієнтовані на розгляд історичної стилістики [4], [5], [6], [7], [8], присвячені дослідженню семантичних ознак архітектурних форм - Трошкіної, О.А., Антощук Т.І. Аналіз цих робіт надає матеріал для узагальнення особливостей синтезу мистецтв. Дана робота є продовженням попередніх досліджень автора, присвячених синтезу мистецтв в архітектурі [2], [3] та інші.

Основна частина. Майже протягом всієї історії України ремісництво було на високому рівні, тому воно сприяло розвитку будівельного мистецтва, вже з часів пізнього палеоліту. З виникненням первісних стоянок з кількома спорудами відбувається становлення образотворчого мистецтва (скульптура, оброблення дерева, гrotів). На стінах Кам'яної могили вже знаходять зображення різних тварин, різьблення по каменю, культове театралізоване дійство). За часів IV – III тис. до н.е. розвивалась глиняна пластика, кам'яна скульптура. Тому можна вважати, що мала скульптура, керамічні вироби прикрашали навіть перші споруди.

Вже у трипільських поселеннях можна прослідкувати розквіт синтезу мистецтв. Частина житла трипільців була одноповерхова, інша, вважається мала два поверхи [7, с.17]. Дослідниками знайдені підтвердження синтезу мистецтв у розписах фасадів будівель, керамічних виробах, знайдених у будинках.

Одночасно формувалась стилістика в архітектурі, яка проявлялась у сукупності характерних ознак споруд. У причорноморському регіоні

нашої країни VI ст. до н. е – IV ст. н. е. спостерігався вплив античної культури на архітектуру. Це відчувалось у використанні ордерної системи особливо у культових комплексах та спорудах. Храми були невеликі за розмірами, антовими у більшості. Окрім краси іонічного, доричного ордерів можна спостерігати керамічні розмальовані деталі, більшість з яких виконувалась на місці, а не привозилась.

В Ольвії, Херсонесі знайдені фрагменти мозаїчних підлог житлових будинків [7, с.41]. Одночасно розвивалися поховальні споруди, разом з курганами поширювалися склепи. В I ст. н.е. у боспорському склепі знайдений декор стіни з використанням зображення ордерної системи .

Треба підкреслити значення античної культури Північного Причорномор'я у розвитку контакту античності та візантійського стилю, які зіграли величезну роль та проникли в архітектуру Київської Русі. Монументальне мистецтво знайшло своє впровадження в муроване та дерев'яне будівництво X-першої половини XIII ст. З прийняттям християнства розвинута язичницька культура слов'ян стала орієнтуватись на Візантію. Іконопис, фресковий живопис, скульптура, прикладне мистецтво почало підкорятись синтезу мистецтв в архітектурі. До речі, за думкою Асєєва Ю.С. під терміном «зодчество» враховувалось лише муроване будівництво [8, с.11].

Професійні майстри працювали у Києві, Чернігові, Новгороді, Володимирі, але кожне місто розвивало свої творчі традиції різними шляхами. Слід зазначити, що майстри тих часів знали декілька професій, ті ж самі професіонали могли робити плінфу або керамічні вироби, були ковалями або теслярами. Вже вміли створювати декоративні узори з цегли, а також робити різьблення по каменю.

Але не тільки Візантія була вчителем древніх зодчих. Слов'янські традиції теж лежали в основі художнього сприйняття людини. Увага приділялась не зовнішньому вигляду споруди, а його інтер'єру, де проходили всі діїства. Палаці, житло бояр, дружинників, «двори» багатих купців, оборонні споруди (земляний вал з дерев'яними стінами) – стають важливими типами споруд. Церква стала основним архітектурним об'єктом з канонізованою хрестово-купольною системою.

Першими мурованими храмами Києва вважаються Десятинна церква, Софійський собор, Успенський собор Печерського монастиря та багато інших

Шедевром тогочасного синтезу мистецтва та архітектури є Софійський собор, що закладено у 1037 р. за часів правління князя Ярослава Мудрого у центрі міста Ярослава, на великому майдані, куди сходилися вулиці від усіх воріт міста Ярослава/ У розписах з'явилися різьблені деталі, фрески, мозаїки, які виконувались грецькими майстрами. Декор храму підкреслює тектоніку конструкцій, його мозаїки та фрески створюють життєутворюючий настрій. Народне мистецтво відчувалося у постаті Марії Оранти – Богородиці з піднятими до гори руками, яка сприймалась киянами, як захисниця міста. Мистецьки зроблено так, що вона йде на зустріч тому, хто вступає в храм

Древні зодчі найкраще вміли обирати місце розташування храму – на висоті місцевості, на березі ріки. Церкви були невисокі, не мали гострих та величезних, як у готиці Заходу форм.

Основні ознаки синтезу мистецтва храмів: характерний тип храму – хрестово-купольний; копіювання візантійської форми купола, що нагадує шолом воїна; храм не тинькувався; верхи храмів іноді покривались позолоченими мідними листами, тому їх називали «золотоверхі».

Синтез мистецтв Давньоруської держави кінця XII ст. зближується з романським зодчеством, що проявилось в Україні у формуванні головних елементів фасаду – перспективний портал, аркатурний фриз. Екстер'єр романської церкви чітко співпадає з конструкцією плану: кам'яна 3-нефна чи 5-нефна базиліка. Барабан один з основних елементів будівлі.

Татаро-монгольська навала припинила розвиток Київської Русі.

Європейські стилі готики та ренесансу проникали на територію України через сусідні країни та не мали значного впливу. Самобутність стилістики різних регіонів України відчувалась, як у західних регіонах, де спостерігався вплив європейської культури, так і в східних, де посилювались давньоруські традиції, особливо у храмовому та оборонному будівництві.

В архітектурі України XVII та до кінця XVIII ст. панував стиль бароко, який проявлявся у формах західної та східної шкіл. Прояви синтезу мистецтв західної школи у пишності та декоративізмі, що пов'язано з проявами італійського бароко.

Можна нагадати, що термін «бароко» походить від португальського слова «barocco», що означає «перлиноподібна форма» або «мушлеподібна хибна форма». Найяскравіше стилістичні особливості українського бароко проявлялись в архітектурі монастирів та церков, де поєднались риси європейської архітектури з народними традиціями. З'явилися овальні форми, деталі у вигляді великих валют, що відображали безперервність руху деталей у просторі. Приклади «козацького» або «східного українського бароко» оздоблювались пілястрами., також з'являються півколонки, карнизи складного профілю. Синтез мистецтв проявився в орнаментах та фризах, що викладені з лекальної цегли, нішами, вибагливим обрамленням вікон, порталами, різноманітними фронтонами та фронтончиками.

Найкращі пам'ятки будуються в Чернігові (собор Троїцького монастиря), у Києві (Андріївська церква), ансамбль Почаївського монастиря, у Львові (собор Св. Юри), ратуша у Бучачі та багато інших видатних споруд, включаючи громадські.

Особливу роль у формуванні силуету міст відігравали дзвіниці, де синтез мистецтв підкреслювався будівельними досягненнями у висоті об'єктів, металевим оздобленням деталей (Велика Лаврська, Софійська, Михайлівська в Києві, дзвіниця Єлецького монастиря в Чернігові).

Вражає те, що громадські діячі розуміли важливість архітектури, її впливу на формування культури населення відповідно суспільним потребам. Відомо, що Іван Мазепа за 21 рік гетьманства заклав 20 та реконструював 20 старих храмів. Бані церков змінили шоломоподібну форму на грушоподібну, де вбачався західний бароковий стиль. Але українське зодчество барокового періоду несло власні національні традиції.

Пластичні форми проявились в інтер'єрах та екстер'єрах громадських споруд. Брама Заборовського, парадний в'їзд на територію митрополичої резиденції в Києві стала прикладом притаманного Україні

синтезу мистецтв. Тут присутня ордерна композиція, профільований архівольт з замковим каменем, рельєфні орнаментальні мотиви, композиція з гербом (рис. 1).

Рис.1. Брама Заборовського, парадний в'їзд на територію митрополичої резиденції в Києві, 1746 р., арх. Й. Шедель

Кольорові рішення фасадів будівель (бірюзове, зелене, жовте) доповнювались позолоченими капітелями пілястр. Інтер'єрам надавалось особливе значення. Влаштувались великі вікна, що сприяло відчуттю піднесеності. Мистецьким акцентом був багатий рослинний орнамент, штукатурне ліплення, кахлі та поліхромія. Багатоярусний, різьблений, позолочений іконостас став домінуючим акцентом інтер'єрів церков.

«Архітектура, скульптура та живопис перейшли з рук багатолікого ремісника в руки художника-професіонала, художника-артиста, який затверджував свою індивідуальність у мистецтві» [7, с.258]. Існує синтез будівельних і паркових робіт, з'являється цілісний архітектурний ансамбль палацу та паркової архітектури. За висновками дослідників : «Засвоєння європейської архітектурної спадщини...дали змогу синтезувати неповторний національний стиль, який став вагомим внеском України у скарбницю світового зодчества» [7, с.243].

В архітектурі класицизму України прояви синтезу мистецтв датуються кінцем XVIII – XIX ст. «Особлива роль у моральній перебудові суспільства належала мистецтву, а на архітектуру

покладалося завдання «служити суспільному благу» [7, с.245]. Держава стала головним будівельним замовником. Синтез мистецтв в архітектурі класицизму це звернення до античної спадщини як до ідеального взірця без пишних елементів бароко. Геометричність форм, співрозмірність підкреслюється карнизами, ордерною системою. Найяскравіше прослідковуються класичне формоутворення, композиційні особливості симетрії, кольорова виразність, що проявилось у палацових ансамблях, культових спорудах, адміністративних будинках, культурно-освітніх спорудах .

На початку XIX ст. починає панувати ампір, який затверджує імперські символи – скульптури, скульптурні рельєфи, які прославляли мужність, героїзм перемоги та символічно передавались композиціями з використанням частіше доричного та тосканського ордерів. Мистецтво ансамблевої архітектури сприяло сприйняттю пластичності форм. Кольори, якими підкреслювалось естетичне сприйняття об'єкту – зелений, пурпурний з золотим акцентом, небесно-блакитний.

Прояв романтичних тенденцій привів до декоративізму (декоративні деталі, екзотичні прикраси) у стилізації та еkleктиці. Особливо це проявилось у громадських спорудах. Використовуються пластичні форми романської, готичної, російсько-візантійської, барокової та української народної архітектури.

Технічний прогрес наступних років сприяв раціоналізації функціональних рішень, конструкцій, що проявилось у відмові від грецьких та римських уподобань. Синтез мистецтв в архітектурі модерну (кінець XIX ст. – початок XX ст.) підкреслив прояв стильової єдності архітектурних, монументальних, скульптурних, графічних тенденцій. На оздоблення інтер'єрів впливало впровадження штучного електричного освітлення [4]. Форма планів будівель – асиметрична. Стіна в модерні – це скульптура. Риси синтезу мистецтв, проглядалися в усіх елементах споруд, незалежно від їх типології. Еркери, балкони, лоджії, портали прикрашались художньо та майстерно виконаними конструктивними елементами, які оздоблюється барельєфами, маскаронами, розетками, керамікою, майолікою.

Прагнення до духовного відродження в Україні привело до

значного відхилення від світових архітектурних тенденцій [2], [3]. Художні традиції народу отримали надзвичайну виразність у синтезі мистецтв українського архітектурного модерну ХХ ст. [1]. (рис.2).

Рис. 2. Полтава. Полтавське земство, 1903 – 109 рр., арх. В. Кричевський

Висновки. Виявлення синтезу мистецтв у статті здійснюється за послідовністю історичних стилів до початку сучасної архітектури ХХ століття. Поєднання архітектури та художніх, монументальних традицій минулих епох об'єктів архітектури, починається з найдавніших часів. Український досвід синтезу мистецтв збагачує мистецьку скарбницю світових надбань. У подальшому планується дослідження синтезу візуальних та образотворчих видів мистецтв в архітектурному середовищі.

Список використаних джерел

1. Чепелик В.В. Український архітектурний модерн /упорядник З. в. Мойсеєнко- Чепелик . . – К.: КНУБА, 2000. – 378 с.
2. Авдєєва М.С. Національні традиції в архітектурі модерну Києва /М.С. Авдєєва// Сучасні проблеми архітектури та містобудування: наук.-техн. збірник / Відпов. ред. М.М. Дьомін. – К.: КНУБА, 2016. – Вип. 46.– С 22-28.
3. Авдєєва М.С. Синтез мистецтв в архітектурі минулого /М.С. Авдєєва// Проблеми розвитку міського середовища: Наук.-техн. збірник.– К.: « ЦП КОМПРИНТ», 2019. – Вип. 1 (22).– С 3-15.
4. Зиміна С.Б .Стилі інтер'єру /Світлана Зиміна. – К.: Довіра, 2018. – 360 с.

5. Синтез мистецтв: Навч. посібник/ Чернявський В. Г., Кузнецова І.О., Кара-Васильєва Т.В., Чегусова З.А – К.: НАУ, 2012. – 320 с.: іл .

6. Краткая история искусств. Очерки. / Н.А.Дмитриева. Москва : Искусство, Выпуск .I : От древнейших времен по XVI в., 1969. – 348 с.

7 Історія української архітектури / Ю.С. Асєєв, В.В. Вечерський, О.М. Годованок та ін.; За ред. В.І. Тимофійєнка. - К.: Техніка, 2003. – 472 с.: іл. – Бібліогр.: с. 457-459.

8. Архитектура древнего Киева /Асєєв Ю.С. – К.: Будівельник, 1982. – 160 с.

Аннотация

Авдеева М.С.

СИНТЕЗ ИСКУССТВ В АРХИТЕКТУРЕ УКРАИНЫ

В статье рассмотрен синтез искусств в историческом развитии архитектуры Украины, основываясь на художественных, монументальных традициях исторических стилей, рассмотрена целесообразность обобщения особенностей исторических стилей с целью выявления синтеза искусств в Украине, а также для популяризации культурного наследия в мировой архитектуре.

Ключевые слова: *архитектура, исторический стиль, синтез искусств, скульптура, живопись, декоративно-прикладное искусство,*

Abstract

Avdeeva M.S.

SYNTHESIS OF ARTS IN UKRAINIAN ARCHITECTURE

The article discusses the synthesis of arts in the historical development of Ukrainian architecture, based on the artistic, monumental traditions of historical styles using examples of objects of architecture. The author considers the most famous objects from the perspective of the synthesis of arts, sculptures, paintings, arts and crafts, from monumental sanctuaries, Greek manifestations of stylistics, architecture, Ancient Russian traditions, the splendor of the Western Baroque, Classicism, Empire, ending with the consideration of modernity, as a more decorative manifestations. The article summarizes the historical experience of a layman or later an architect, who synthesized in him a personality from ancient times as an architect, artist, graphic artist, painter, sometimes monumentalist, later designer to create an aesthetic environment for a person to live. With the development of civilization, an understanding of the artistic perception of the imagery of buildings and structures begins, the formation of styles in

Проблеми розвитку міського середовища. Вип.2(23) 2019

the architecture of Ukraine – a set of elements of the architectural form using compositional techniques of any period of development of architecture. The article considers the feasibility of summarizing the features of historical styles in order to identify the synthesis of arts in Ukraine, as well as to popularize the cultural heritage in world architecture.

Key words: *architecture, historical style, synthesis of arts, sculpture, painting, arts and crafts.*

Стаття надійшла до редакції у листопаді 2019р.